آن هستند باشاره اکتفا مینمائیم بنا بمراتب معروضه طرح ذیل را بطرز اصلاح بقانون تشکیلات مالیاتی که ازطرف دولت پیشنهاد شده تقدیم میدارد

رئیس - این پیشنهاد میرود بکمیسیون قوانین مالیه - آقای میرزا قاسمخان توضیحی دارند

آقامیرزا قاسمخان — چون بنده این پیشنهاد را حاضر کرده بودم آقای سردار معظم هم یك پیشنهادی حاضر کرده‌اند میخواستم در اینخصوص عرض بکنم

رئیس — بکمیسیون پیشنهاد میکند و آن مطلب معلوم میشود - حالا دو نفر باید بحکم قرعه برای استخراج آراء اعضاء کمیسیون هامعین شوند آقای سلیمان میرزا استقراع نموده وآقای صدرالملك و آقای وقارالسلطنه بحکم قرعه برای نظارت استخراج آراء معین شدند.

رئیس — جلسه آتیه روز یکشنبه ۳ ساعت بغروب مانده ودستور آنهم اولا مذاکره درباب پروگرام وزراء عظام دوم اخذ رأی درجرح وتعدیل نظامنامه داخلی مجلس چون نظامنامه داخلی در بدو دوره دوم بعجله نوشته شد و از روی تجربه نبوده حالا هیئت رئیسه لازم دانسته است بعضی مواد آن تغییر کند واینمطلب در روز یکشنبه مذاکره میشود اگر آقایان صلاح بدانند و اجازه جرح و تعدیل بدهند یك کمیسیونی معین میشود موادیکه باهم متناقض است رسیدگی بکنند ورفع تناقض آن را بنمایند وبمجلس راپورت دهند بنابر این دستور جلسه آتیه اول مذاکره درباب پروگرام وزراء و دوم درباب اینکه آیا نظامنامه داخلی جرح وتعدیل شود یانخواهد شد واگر تصویب شد کمیسیونی برای اینکار معین خواهدشد.

محمدهاشم میرزا — اینکه جلسه آتیه را بروز یکشنبه و دستور آنرا پروگرام هیئت وزراء و مذاکره در نظامنامه داخلی معین فرمودند بنده گمان می کنم چون پروگرام وزراء مفصل است بایدطبع وتوزیع شود آقایان نمایندگان نمی توانند افکار خودرا برای روز یکشنبه حاضر کنند و همین طور مذاکره در نظامنامه داخلی چون سابقه نداشتیم که بکدام مواد آن ایرادخواهند کرد بنابر این عقیده‌ام این است که روز یکشنبه زود است وخوبست جلسه آتیه را بروز شنبه مقرر فرمایند

حاج شیخ اسدالله — بنده برعکس فرمایشات آقای محمد هاشم میرزا تصور می کنم اگر ما بتوانیم جلسه آتیه را بروز شنبه قرار داده ودر پروگرام وزراء مذاکره کنیم وبه تعطیل مجلس خاتمه بدهیم بهتر است بجهت آنکه بنده حس میکنم کهما هنوز کاملا داخل کار نشده ایم و شرط داخل درکارشدن اینست که هرچه زودتر پروگرام وزراء را تصویب کنیم و پیشنهاداتی که لازم است بمجلس بیاورند وشروع بمذاکره آنها بکنیم ومانمی توانیم متعذر بشویم باینکه دو ماه تأمل کنیم تادرست نظریات خودرا درباب پرگرام وزراء حاضر کنیم و این هیچ مطلبی نیست و امشب پروگرام وزراء را طبع وفردا توزیع می کنند بنمایندگان میدهند وتا پس فردا عقیده من اینست که وکلاء می توانند ملاحظه کرده و یك رأئی اتخاذ نموده و در مجلس رأی بدهند لهذا اگر مجلس بابنده موافقت کند جلسه آتیه را بروز شنبه منعقد کنند و اگر موافقت نکنند همان طور که آقای رئیس فرمودند بنده روز یکشنبه را خیلی لازم میدانم چون راجع بنسخ قانون ۲۳ جوزا در اینجا مذاکره شد هرچه زودتر مذاکره شود وخاتمه باینکار بدهم بهتر است

رئیس - گویا مطلب واضح باشد و محتاج بمذاکره زیاد نباشد رای میگیریم آقایانیکه تصویب می کنند جلسه آتیه روز یکشنبه باشد قیام نمایند (عده قلیلی قیام نمودند)

رئیس — تصویب نشد - آقایانی که جلسه آتیه را برای روز ۳ شنبه تصویب میکنند قیام نمایند (اغلب قیام نمودند) پس جلسه آتیه روز سه شنبه خواهد بود.

(مجلس تقریباً نیمساعت قبل ازغروب ختم شد)

جلسه ۱۴

صورت مشروح مجلس یوم سه شنبه پانزدهم شهر ربیع الثانیه ۱۳۳۳

مجلس یکساعت و نیم قبل از غروب در تحت ریاست آقای مؤتمن الملك تشکیل و صورت مجلس روز ۵ شنبه دهم قرائت شد

رئیس - در صورت مجلس ملاحظاتی هست؟ (اظهاری نشد) (ملاحظاتی هست) صورت مجلس تصویب شد دستور امروز مذاکره در پروگرام آقایان وزراء عظام است - و رأی در باب جرح وتعدیل نظامنامه داخلی قبلا شروع میشود بمذاکرات راجع به پروگرام اول در کلیات مذاکره میشود بغیر از آقای حاج عزالممالك کسی در کلیات حرفی دارد (اظهاری نشد)

حاج عزالممالك - مذاکره در این پروگرام بدو سه نقطه نظر ممکن است بشود یکی از نظر تنقید یکی از نظر سکوت و یکی هم ممکن است از نظر اصلاح طلبی یعنی آن احساساتی که شخص میکند نسبت بمندرجات در این پروگرام میخواهد آقایان وزراء را متوجه بنماید بمطالبی که در پروگرام نوشته شده است اولا بعقیده بنده لازم است گفته شود که رای در پروگرام وزراء در چه کلیاتش و چه در جزئیاتش که ما رای خواهیم داد وضع قانون نیست یعنی هیئت وزراء روش عملی خود و مطالبی که لازم میدانند در مدت ایندوره مجلس شورای ملی اتخاذ کنند پیشنهاد میکنند مجلس شورای ملی باملاحظات در جزئیات وکلیات آن رأی که میدهند درحقیقت آن روش وزراء را تصدیق میکنند دیگر تصویب قانون نمیکند یعنی بعداز این که مادراین پروگرام رای دادیم نمیتوان گفت که وزیر هریك ازآن مواد را مستقیماً میتواند بموقع اجرا بگذارد بلکه هریك از آنها لوایحی لازم دارد که در موقع خود پیشنهاد شود و بعداز اینکه آن لوایح قانونی پیشنهاد شد وتصویب واجرا میشود این نظر اول بنده بود درکلیات این پروگرام هم دو نظر دارم یکی راجع بمناسبات خارجه که آقایان وزراء در اینجا فقط بنطق اعلیحضرت همایونی اکتفا کرده اند و دیگر نه در مواد و نه در جزئیات و نه درکلیات اظهاری نکرده‌اند بعقیده بنده آنموقعی که اعلیحضرت همایونی مجلس را افتتاح فرمودند و آن خطابه را فرمودند آنموقع تا حالا خیلی فرق پیدا کرده است یعنی اگر خاطر آقایان باشد خطابه همایونی مخصوصاً این کلمات را شامل بوده (دراین موقعیکه دامنه جنك اروپا بحدود مملکت ما سرایت کرده) مثلا تصور میرفت که بحدود مملکت ما یك سرایتی از این جنك نشود آن نطق را فرمودند و مجلس شورای ملی هم تصدیق نمود حالا هم مجلس ازآن نظر خارج نیست وتصدیق دارد که همان نظر موافق امور سیاسی و پلتیکی صحیح است ونظر همان است که اعلیحضرت فرمودند و مجلس هم بی طرفی ایران را تصدیق کرده است بنده اینجا میخواستم این مسئله را متذکر شوم که باتر تیباتی که پیش آمده حقیقتاً لازم بود که آقایان وزراء بواقعاتی که بر خلاف بی طرف مادر این جنك اتفاق میافتد والبته نظر دولت وبلکه حسیات عموم ایرانیان متوجه بآنها است آیا یك وسائلی اتخاذ شده است که حقیقتاً ما را از این مخاطران نجات دهد یعنی یکطوری بشود که حقیقتاً بی طرفی دولت ایران محفوظ باشد بنده زیادتر ازاین در این موضوع اظهاری نمی کنم فقط بلفظ ساده متذکر میشوم که اگر ما خواسته باشیم همین طور ساکت باشیم حقیقتاً مثل این است که ما هیچ هستیم وقایعی که در این مملکت واقع میشود هیچ است و نمیدانم فقط آقایان وزراء را متذکر میکنم که دراین خصوص اقداماتی راکه لازم است بکنند عرض دیگر بنده راجع بآن تشکر و امتنانی است که آقایان وزراء در تشکیل سومین دوره مجلس شورای ملی اظهار میکنند ومن هم تشکر میکنم از اینکه هیئت وزراء موفق شده اند که مجلس را تشکیل کرده و درموقع دیگر ممکن نبود این تشکر خودم را اظهار بکنم ولی باید اظهار تأسف بکنم از اینکه برخلاف قوانین اساسی که میگوید اساس مشروطیت هیچوقت تعطیل بردار نیست و مجلس شورای ملی سه سال تعطیل شد.

رئیس - از موضوع خارج است.

حاج عزالممالك — چون این مسئله در مقدمهٔ پروگرام وزراء نوشته شده است که دولت بتشکیل مجلس شورای ملی موفق شده است مذاکره در آن جزء کلیات است همین قدر میخواستم عرض کنم که مجلس شورای ملی قانوناً یك قدرت کامله دارد و باید همیشه دارا باشد ونمی بایستی هیچوقت تعطیل شود.

رئیس — این مطلب راجع باین پروگرام نیست موضوع علیحده ایست عدل الملك موافق هستید یا مخالف.

عدل الملك - توضیحاتی دارم.

رئیس - بفرمائید.

عدل الملك - میخواستم عرض کنم که موضوع مباحثه طوریکه تشخیص شده است کلیات است ودر همان عقیده سیاست خارجی کابینه ونظریات دولت در مشی پولتیکی که بی طرفی است بنده تصور میکنم اگر مقصود ازاین بی طرفی یك کلمهٔ بین المللی است در ایران مصداق و مراعات آن کلمه نشده زیرا که بی طرفی ازطرفین باید رعایت شود یعنی همانطوری که یك دولت بی طرفی خودرا اعلام میکند همانطور باید از آنطرف منظور و مرعی شده و در وضعیت امروز ایران کلمه بی طرف شامل نیست و نمیشود ایران را بی طرف فرض کرد وتصور میکنم تکیه کابینه که نطق اعلیحضرت شاهنشاهی است وعقیده‌شان در ضمن اعلان بی طرفی واضح شده است نباید کلمه بی طرفی را عنوان بی طرفی فرض کرد برای اینکه درطرفین بی طرفی وجود ندارد وباید رعایت حال یك

ملت را که یك ملت متوقف بشود و راجع بجزئیات عقیده بنده اینست که حالا بطور کلی عرض میکنم که موادالزام و مطالب اهم این پروگرام که درنظر مقدماتی قابل تشخیص است یعنی ممکن است رعایت شود بنده تقریباً میدانم این پروگرام را اصلا یك جزئیاتی میدانم که مثلا درتحت اصلاحات مالیه تصور میکنم حقوق تقاعدی یا بعضی حقوق دیگر از جزئیاتی است که در ضمن اصلاح مالیه لازم الرعایه است بعلاوه خیلی از مطالبی اساسی که برای جمعیت ما اهم مطالب است درآن نوشته نشده است و مخصوصاً موضوع بحث من که در واقع تکرار میکنم همان کلمه بی‌طرفی است بنده عرض میکنم کلمه بی طرف بحال حاضره ما اگر از کلمات بین‌المللی است البته باید ملاحظه شود وفعلا در باره ما اطلاق نمیشود و عنوان دیگری را شامل است

وزیر پست و تلگراف - اولا راجع به پروگرام آقای حاج عزالممالك اشاره فرمودند بنظر بنده این مسئله هنوز در مملکت ما مسلم و محرز نیست که مقصود از پروگرام هیئت وزراء چه چیز است هر دسته و شخصی را که می‌بینیم از روی نظریات شخصی یك شرایطی برای پروگرام وزراء ذکر میکنند بعضی اشخاص را می‌بینیم که معتقدند به اصول یعنی میگویند رئوس مسائل را باید نوشت همان روشی که آقای عدل‌الملك بآن اشاره فرمودند جزئیات در تحت بعضی لوایح بمجلس خواهد آمد و بعضی معتقدند از اصول نباید هیچ متعرض شد و جزئیات را باید گفت بعضی دیگر متعقدند باید تمام مستورات و مکنونات دولت در ضمن پروگرام دولت نوشته شود حتی نظریات پلتیکی و سیاسی چه بسا بعضی مطالب راجع به پلتیك خارجی است و شاید دولت صلاح نمیداند امروز علنی در آن مذاکره کند میگویند حتماً باید جزئیات آن مطلب در یك پروگرام نوشته شود اینست که نظریات مختلف است اگر بایك نظر خیلی خوبی باین پروگرام نظر نشده است بواسطه این مسئله بوده که هنوز معلوم نشده که غرض از پروگرام چه چیز است و این مطلب هنوز محرز نیست که بدانم مقصود از پروگرام وزراء چیست بنده گمان میکنم نظر دولت در تقدیم پروگرام که شاید در اغلب دول هم نظر همین باشد این است که لوایحی که دولت در نظر دارد تشکیل بدهد در هر دوره تقنینیه تقدیم مجلس بکند و مجلس در آن باب غوری کند و بعد رأی بدهد و بموقع اجرا گذاشته شود یکی از اساس پروگرام اینست که دولت بعضی اقداماتیرا که نسبت باساس مملکت در نظر دارد قبلا باطلاع نمایندگان ملت میرساند که معلوم شود مشی دولت چه چیز است این بود که در این پروگرام نظر دولت بر این بود که رئوس مسائل و لوایحی را که ممکن است در این دوره حاضر کرد وتقدیم مجلس نمود نوشته شود و چنانچه ملاحظه میفرمائید تمام لایحه است و البته امروز یا هر روز که در این پروگرام رأی میدهند اساساً تصویب می کنند که این لوایح قانونی بعدها یعنی در این دوره تقنینیه بمجلس شورای ملی تقدیم شود البته در جزئیاتش بعداز آنکه تقدیم شد ملاحظه میشود واگر بمجلس نظریاتی دارد آنوقت خواهد گفت عجالتاً رأی را که میدهند در اساس است که مثلا ماده راجع به استقراض داخلی را مجلس رأی میدهد بعد لوایح راجع به آنرا هر وقت دولت مقتضی بداند بمجلس پیشنهاد میکند مجلس هم نظریات خود را میگوید و اطمینان کامل حاصل میکند که این استقراض لازم و ضروری است و باید بمصارف ضروری مملکت برسد آنوقت پس از تصویب مجلس بموقع اجرا گذارده خواهد شد این توضیح را لازم بود که قبلا عرض کنم که خاطر آقایان نمایندگان و سایرین روشن باشد زیرا می بینم افکار متشتت است و هر کدام میگویند که چرا فلان ملاحظه در پروگرام نشده لازم است آقایان نمایندگان بدانند که ممکن است دولت بعضی مطالب را در نظر داشته باشد که امروز مقتضی ندانسته در پروگرام بگنجاند و آنچه در پروگرام نوشته شده است مانع ازاین نیست که بعدها اگر مسئله مهمی باشد بنظر مجلس برساند وتصویب شود اما در خصوص مناسبات خارجی که دو نفر از نمایندگان اظهار کردند همینطور که اظهار شد مسلك دولت هنوز همان است که در خطابه اعلیحضرت همایونی گفته شده است و اینکه بعضی آقایان تصور میکنند دولتی نشسته است و تماشا میکند اینطور نیست و البته دولت همان اقداماتی که لازم است در مواقعی که تخطی بحدود مملکت میشود میکند و جلوگیری مینماید و بیش از این در موضوع مسلك خارجی دولت صلاح نیست امروز مذاکره شود شاید یکروزی مجلس ودولت متفقاً صلاح بدانند که روابط خارجی مفصلا درمجلس موضوع بحث و مذاکرات شود و هر روزی را معین کنند البته داخل در آن موضوع خواهند شد

رئیس — آقای ارباب کیخسرو فرمایشی دارید ؟

ارباب کیخسرو - بواسطه کسالت مزاج و قدغن طبیب نمی توانم حرف بزنم ولی عقیده خودم را نوشته‌ام و تقدیم میکنم .

رئیس - مجلس تصویب مینماید نطق آقای ارباب کیخسرو چون نمیتوانند حرف بزنند وطبیب قدغن کرده خوانده شود (مجلس تصدیق کردند)

حاج شیخ اسدالله --- اگر راجع بکلیات است ضرر ندارد

رئیس - راجع بکلیات است ؟

ارباب کیخسرو - بلی راجع بکلیات است و در ضمن در بعضی موادهم جزئی ذکر شده

(نطق مزبور بمضمون ذیل قرائت شد)

خوشبختانه بعد از ۳ سال فترت و پس از ۳ ماه انقضای عمر مجلس دوره سوم تقنینیه امروز در پروگرام کابینه آقای مستوفی‌الممالك رئیس‌الوزراء مذاکره میشود که افراد اعضای آن کابینه بدون هیچ مداخله نمایندگان وفقط بمسئولیت شخص آقای رئیس‌الوزراء انتخاب شده اند

۱ - لزوماً بطور کلی و برای جلوگیری از مفاسد ومضرات محتمله آتیه عرض میکنم اهم ازاینکه آقایان نمایندگان در پروگرام رای موافق یامخالف بدهند و برای رد یا قبول بعضی مواد آن اقامهٔ دلائل بشود نباید تصور کرد که اگر رأی موافق داده شود مواد پروگرام باید بفوریت مانند یك قانون مصوبه بموقع اجرا آید زیرا آن رأی موافقت فقط برای ظاهر نمودن توافق نظریات آقایان نمایندگان بانظریات هیئت دولت است و بعد از ظهور این توافق وقتی این نظریات بموقع اجراء گذارده خواهد شد و دارای معنی است که قوانین راجعه بهر فقره بمجلس آمده تصویب شده باشد وهمچنین اگر رأی مخالف داده شود دلیل عدم خوبی یا عدم لزوم وبی اهمیتی مطلب نمیشود چه بسا مسائل مهم پیشنهاد میشود و فقط نظریه نمایندگان در رد یا بمقتضای موقع ویا بملاحظه عدم صلاحیت مجریان آن قانون است .

(۲) نظر بتجربیات گذشته و حال حاضره مملکت که هر ضعفی متوجه دولت شده یك قسمت عمده آن ناشی از عدم مجازات خائنین و مقصرین وعدم رعایت حال خدمتگذاران صدیق و امین جان‌فشان میباشد حال دیگر بعد از این همه تجربیات جای آن است مسامحه یا ملاحظه را کنار گذارده هر قانونیکه بمجلس پیشنهاد میشود کاملا مواد مجازاتی عدم رعایت آن قانون هم متضمن باشد اولا بنده که یکی از نمایندگانم نسبت بهرقانونی که بمجلس بیاید و حاوی مواد مجازاتی نباشد مخالف خواهم بود مخصوصا اینکه هیئت دولت درموضوع قوانین عدلیه ماده منضم کرده‌اند خواهشمندم که توضیح بدهید که آیا قانون جزائی تهیه کرده و در ضمن این ماده نظر بآن قانون داشته‌اند یا خیر .

(۳) درموضوع نظام در پروگرام اظهار شده است (احضار یکعده از قوای نظامی برای حفظ امنیت) خیلی میل دارم توضیح بدهند که مقصود از استعمال کلمه امنیت در اینجا چیست زیرا وقتیکه وزارت جنك یك مملکت مستقل صلاح در توسعهٔ قوای نظامی میداند حاجت نیست مخصوصاً برای یکشرط معین پیشنهاد نماید و بعلاوه ما در صورتیکه قوه ژاندارمری را برای امنیت طرق و شوارع تخصص داده‌ایم آیا بعد از آن تخصص چه نظری در این عبارت بوده بنده پیشنهاد میکنم که هیئت دولت کلمه امنیت را از این ماده حذف نمایند بعلاوه در این ماده ذکر کرده‌اند (عده قوای نظامی در ضمن تعدیل بودجه باطلاع نمایندگان خواهد رسید ولی فعلا عده که کمتر از پنجهزار نفر نباشد درمرکز حاضر خواهند نمود) در این جمله دو فقره مطلب مفهوم است اولا حد اقل را اینجا معین نموده و حد اکثر آن را باختیار دولت واگذار میکنند و ثانیاً هیچ ذکر نشده بچه ترتیب و از روی چه قاعده این عده را حاضر خواهند کرد زیرا اینجا بطور صریح دولت با این عنوان درهم پیچیده تحصیل اعتبار و اجازه برای اینکار مینماید و بعقیده بنده نمایندگان ملت نمیتوانند در یك همچه ماده اعتباری مرموز رای بدهند همچنین در ماده (۱۰) که ذکر شده است (تجدید نظر و اصلاح در ترتیب گرفتن سرباز مطابق بنیچه) در این جا بنده کلمه بنیچه را زائد میدانم و فقط همین که اتخاذ نظر اصلاحی می‌شود و قانون آن به مجلس پیشنهاد خواهد شد کافی است درموقعیکه قانون آن مرتب می‌شود هر قسم مقتضی است شامل مواد آن خواهد شد

(٤) در ماده (۱۱) و (۱۲) که راجع به نظمیه و ژاندارمری متذکر شده اند اولا هیچ ذکری نکرده‌اند که باید قوانین تشکیلات این دو اداره نیز مانند سایر قوانین بمجلس پیشنهاد شود زیرا هر تشکیلی در مملکت باید مطابق قوانین موضوعه مصوبه در مقام خود باشد ثانیاً بنحویکه

راجع به نظمیه بسط آنرا در ولایات متذکر شده اند نسبت به ژاندارمری ذکری از توسعه و بسط آن نکرده‌اند فقط قید نمودند حفظ اساس ژاندارمری و تکمیل نواقص آن خیلی لازم دانسته و میدانم که مخصوصاً هیئت دولت توسعه و بسط آن را متذکر شده وحالیکه امر وزطرف توجه عموم و برای مملکت در کمال اهمیت است نیز شرح و بسط میدادند ودر موضوع ژاندارمری در پروگرام باختصار پرداخته‌اند مخصوصاً خواهشمندم توضیحات مبسوط حضوری بدهند تا نیت واقعی هیئت دولت مکشوف باشد والا برجملات غامض یا کشدار بسهولت نمیتوان رأی داد .

(٥) راجع بتشکیلات اساسی مرکزی وزارت داخله اینجا متذکر شده‌اند ولی از سایر وزارتخانه‌ها ذکری نکرده‌اند معلوم نیست نظر دولت براین بوده که سایر وزارتخانه ها تشکیلاتش بعد کمال است یادست زدن باصلاحات آنرا زود دانسته‌اند و بعلاوه در این پروگرام هیچ ذکری از اصلاح کلیهٔ ادارات دولتی ازعناصر فاسده ننموده‌اند وبیشتر مورد عجب است وزارت امور خارجه را که بمنزله قلب سیاست خارجی مملکت است وباید از روی حقیقت وجدیت تصدیق شود که تاکنون قسمت بزرگی از مفاسد و خرابیهای مملکت بواسطهٔ ناپاکی و عدم صحت جریان خون پاك دراین قلب بوده وصلاح آنرا اعم از مرکز وولایات داخله ویا مأمورین درخارجه از اهم توجهات واقدامات فوریه دولت میدانم هیچ ذکری نکرده اند وخیلی میل داشتم مخصوصا هیئت دولت شجاعت بیانی و عملی کرده در پروگرام خود قید مینمودند که چه نظری نسبت بحکام و سایر مأمورین که فریاد مردم ازظلم وخیانت آنها بلنداست اتخاذ نموده و با ظالمین وخائنین سیاسی داخلی و یاخارجی خود چه معامله برای عبرت دیگران وآسایش مردم و اطمینان عمومی ازنتیجه یك مملکت مشروطه برای ثبوت خوبی مشروطیت خواهند نمود و بچه ترتیب و با چه رویه صحیح امتحانیه برای آتیه هر قسم مأمورین خودرا انتخاب خواهند کرد .

(٦) راجع بمعارف آیا هیئت وزراء توسعه معارف وتوجه بآن را فقط تا حدیکه در مواد ۱۷ و ۱۸ گنجانیده اند کافی دانسته که باسامی مخصوص پرداخته‌اند و یا نظریاتی دیگرهم دارند که در پیشنهاد آنرا برای بعد گذارده‌اند درموضوع تشکیل مخصوصاً برای اداره فواید عامه و تجارت بشکل وزارت مخصوص وغیره هم نظریاتی است که در موقع مذاکره در مواد بعرض خواهد رسید علی‌العجالة بطور کلی این پروگرام را میتوان دارای سه قسمت دانست قسمت عملی - قسمت مرامی وقسمت ناقص و بعقیده بنده درصورتیکه بخواهیم همه را نزدیکتر بعملیات کنیم صلاح در آنست هیئت دولت تجدید نظری در آن کرده قسمت ناقص را تکمیل وقسمت مرامی را هم نزدیك بعمل نموده نظریات نمایندگان بتوافق نزدیکتر نماید وزیر پست وتلگراف - بی لایحهٔ آقای ارباب کیخسرو دلالت میکند برحسن نیت ایشان و مسلم میدانم که سایر آقایان نمایندگان هم در این مسئله همراه اند که این پروگرام تصویب شود و یك عجله و شتابی دارند که تمام اصلاحات بزودی شروع شود و تمام ادارات منظم شود واگر معایبی ونواقصی هست در قلیل مدتی مرتفع و معدوم شود ولی چنانچه در پروگرام عرض شده است این مسائل تدریجی الحصول است باز تأکیداً عرض میکنم مقصود از پروگرام یك لوایحی و یك اقداماتی است که هیئت دولت در نظر دارند که بزودی بنظر مجلس برسانند وانجام بدهد و ممکن است مسائل دیگری هم بوده باشد که اقدام بانها هم در این دوره تقنینیه صلاح باشد و فرصت هم بشود و این پروگرام مانع نخواهد بود آن اقدامات نشود در واقع قسمت عمده لایحه آقای ارباب کیخسرو تقریباً راجع بجزئیات مواد بوده اگر مجلس اجازه بدهد در موقعیکه داخل درموادش شویم یکی یکی از مواد را توضیح میدهم که انشاء الله خودشان قانع بشوند و بدانند نظریات دولت چه بوده و این که تمام آمال را در این پروگرام نگنجانیده تعمدی نبوده است شاید نظریات این بوده است که بتدریج پیش بروند بهتر است .

ناصرالاسلام - چندنفر از آقایان نمایندگان راجع بمسئله روابط خارجی که بطریق اشاره در پروگرام آقایان وزراء ذکر شده بود اظهاری فرمودند وشاهزاده وزیر پست و تلگراف یك جمله که تقریباً میرساند که هیئت دولت بیش ازاین امروز صلاح ندانسته که داخل درتوضیح وبسط این مسئله شود فرمودند بنده هم بطریق تفصیل وارد در این جمله نمی‌شوم زیرا اگر وارد این جمله بشوم باتصمیم و مقصودیکه هیئت وزراء درنظر دارند وامروز یك نفر وزیر توضیح میدهد هرگاه درباره مسائل جزئی ویا تصوری وارد شویم اسباب تطویل میشود همینقدر عرض میکنم همچنانکه درنطق اعلیحضرت همایونی ذکر شده ونمایندگان هم تصدیق کرده اند خوب بود آقایان وزراء این مسئله راهم یکی ازمسائل مهمه حیاتی می‌شمردند ودر یکی از این مواد ۲۲ گانه ذکر میکردند ومی‌نوشتند(ماده ۱) حفظ بیطرفی ایران برحسب اراده ذات اقدس همیونی و تصویب نمایندگان مجلس شورای ملی باین اندازه هم اگر اشاره میفرمودند تا یك اندازه اسباب اقناع نمایندگان میشد اجالتاً عرض میکنم درعالم هر اسمی تا رسمی متوجه بآن نشود نمیتوان آنرا موضوع مهم دانست مثل سایر موادیکه آقایان وزراء نوشته اند آنهم همین حال را دارد مثلا امروز نوشته میشود تقدیم لوایح قانونی راجع بفلان اصلاحات مالیه باید این را در نظر داشته باشیم که تقدیم لوایح قانونی لازمه اش اصلاحات است اگر فقط نظرمان بتقدیم کردن لایحه قانونی باشد و اصلاحات مالی بعمل نیاید نمیتوان گفت این ماده صورت خارجی پیدا کرده باز عرض میکنم که این لایحه که مینویسد اساس مشی پلتیکی دولت همان است که در نطق همایونی ذکر شده در نطق اعلیحضرت همیونی بیطرفی دولت اعلان شده و بیطرفی لوازمی دارد و باید هیئت دولت کاملا جد کند که حفظ بیطرفی خود را بکند عرض دیگر بنده در کلیات راجع بمسئله تنفیق و ترکیب کردن یکعده از مواد پروگرام است که در درجه سوم واقع است همانطوریکه شاهزاده وزیر پست و تلگراف فرمودند وقتی که پروگرام دولت را بنظر مجلس برسانند درواقع کلیات مصوبه هیئت دولت را بمجلس عرضه میدارند وجزئیات رانمیتوان خواست مگر در مقابل توضیح همان قسمیکه آقای ارباب کیخسرو متذکر شده بودند تشکیلات جزئی راهیئت دولت نباید در پروگرامش ذکر کند بلکه کلیات را باید ذکر کند و لایحه قانونی تشکیلات نظامی رادر ضمن ذکر کند ولی وقتیکه یکنفر نماینده توضیح میخواهد ممکن است وزیر جنك توضیح دهد همینطور امتداد چند خط سیم یکی ازمسائل درجه سوم است و بنده هیچ اهمیت نمیدهم که جزو پروگرام اساسی هیئت دولت باشد یا مثلا وضع قانون تقاعدی اینها از مسائل درجه اول نیست و از مسائل درجه سوم که بمجلس پیشنهاد میکند مثلا قانون تقاعدی به بینیم راجع به چه اشخاصی است و بچه اشخاص حقوق تقاعدی خواهند داد امروز این را جزو پروگرام قراردادن بنده چندان اهمیت نمیدهم وفعلا در مواد وارد نمیشوم مگر اینکه ازکلیات بگذریم بعد که در مواد داخل میشدیم آنوقت عقیده خودم را در سایر موادعرض خواهم کرد

وزیر پست و تلگراف - باز مجدداً آقای ناصرالاسلام راجع بمسلك خارجی دولت بعضی اظهارات فرمودند چنانچه سابقاً عرض کردم بنده حسیات ایشان راکه در واقع حسیات تمام ملت است تقدیس میکنم و بنمایندگان محترم اطمینان میدهم که دولت در این موضوع هیچ قصوری نکرده است آنچه وظیفه اش بوده اقدام کرده است ویك قسمت اعتراضشان اینست که مسائل جزئی در این پروگرام مندرج است وآن مسائل جزئی نباید در پروگرام نوشته شود بنده تصدیق میکنیم ولی چنانچه عرض کردم مقصود از پروگرام اینست لوایحی که دریك دورهٔ تقنینیه بمجلس خواهد آمد ذکر میشود در ضمن بعضی مطالب دیگری هم هست که اگر هم لایحه علیحده ندارند همینطوری که آقای ناصرالاسلام فرمودند در جزء بودجه بمجلس تقدیم میشود مثل تأسیس مدرسه دارا لمعلمین مثل امتداد چند رشته سیم که اینها بطور غیرمستقیم بعنوان بودجه از نظر مجلس میگذرد و چون این یك اقداماتی بود که دولت در نظر داشت و ضرری هم در او ندید این بود که تقدیم مجلس نمود و اینها چیز هائی است که هیئت دولت در نظر گرفته وهیچ ضرری هم نداشت وسایر مسائل وجزئیات هم درمذاکره مواد مجدداً عرض خواهد شد .

مدرس — آقایان فرمایشاتی در پروگرام فرمودند که از آنجمله هم یکفقره نوشته آقای ارباب بود یکی هم فرمایش آقای ناصرالاسلام بود که اشاره فرمودند درمسئله پروگرام ماگمان میکنیم که پروگرام مسائل اساسی است که هیئت دولت به مجلس پیشنهاد میکنند گمان میکنم این اول پروگرامی نیست که دولت بمجلس تقدیم کرده است ظاهراً هفت هشت پروگرام تاکنون بمجلس آمده است که ما تا بوده و دیده‌ایم و اندازه و مقدار نظر هیئت دولت از پروگرام استفاده میشود این پروگرامی که آقایان تقدیم مجلس فرموده‌اند باستثنای دو سه ماده که ممکن است گفت جزء پروگرام هیئت دولت محسوب میشود باقی دیگر مطالب جزئیه فرعیه است که خیلی از آنها مرام است ومناسب نیست در پروگرام ذکر شود بلکه ذکر بعضی از آنها مضر است که انشاءالله در مواردخودش عرض خواهم کرد که چه ماده مضر است یعنی مضر به نیات مقدسه دیگری است که هیئت

دولت دارند بعضی مواد هست که ترتیب دارند یعنی باصطلاح خودمان برفرض عدم یك ماده نوبت بآن ماده میرسد ازآن جمله لایحه تکثیر مالیه اگرچه دراین نسخه هائی که بما داده اند تکثیر را بـاسین نوشته اند در صورتی که این خلاف مقصود است و همچنین درلایحه استقراض داخلی انشاء الله الرحمن شاید نوبت بایندو ماده برسد عرض خود را خواهم نمود بواسطه اینکه بعد ازآن که بودجه اصلاح شد درمجلس دیدند محتاج باین دوفقره هستیم آنوقت نوبت باین دو ماده خواهد رسید که هیئت دولت اجازه اش را ازمجلس بخواهد وبموقع اجرابگذارد ولی قبل از اینکه بودجه جرح وتعدیل شود و مـا بدانیم که باقی داریم یانداریم در صورتی که هیچ اطلاعی از اینمسئله نداریم گمان میکنم اظهار این ماده درپروگرام لزومی هیچ نداشت.

رئیس - گویا مذاکرات درکلیات کافی باشد (اظهاری نشد) رأی می گیریم آقایانیکه مذاکرات را درکلیات کافی میدانند قیام نمایند (کسی قیام نکرد ۰)

رئیس — پس معلوم میشود کافی نیست - آقای معتصم السلطنه فرمایشی داشتید ؟

معتصم السلطنه - عرضی ندارم نظریات بنده را آقایان فرمودند محتاج به تکرار نیست

حاج شیخ اسدالله — بلی بنده وضع مذاکرات امروز را راجع به پروگرام بشکلی مشاهده میکنم که غیراز این مترصد بودم برای خاطر اینکه بعد از اینکه یکنفر رئیس الوزراء طرف اعتماد اکثریت مجلس است و اکثریت مجلس هم مکرر در همین جا اظهار اعتماد کرده و در باب تعیین کابینه وافراد وزراء هم نظریات خودمان راتفویض به شخص آقای رئیس‌الوزرا کرده ایم بعد از آن بیانات واعتمادات کرسما درهمین نقطه ازنمایندگان محترم شده وآقای رئیس‌الوزراء هم که برحسب تمایل اکثریت مجلس و میل اعلیحضرت شاهنشاه همایونی معین شده بودند کابینه خودشان را تشکیل دادند و بمجلس شورای ملی معرفی کردند ونظریات خودشان را دریك پروگرامی نوشتندوبه مجلس آوردنداین پروگرامی که نوشته شده است اگر چه بنده شخصا خودم نظریاتی دراین باب دارم در مواقع خودش هم عرض خواهم کردولیکن قبلا باید این مطالب قطع شود وبعقیده بنده میبایستی آقایان موتلفین باکثریت مجلس نظریات خودشان را بـاکابینه که آقای رئیس الوزراء تشکیل داده اند قطع کرده باشند وقتی که پروگرام هیئت دولت بمجلس آمد بایـد اکثریت مجلس حافظ و حامـی آن پـروگرام باشد یعنی نظریاتشان قبلاقطع شده باشد و این مذاکرات وظیفه اشخاصی است که بادولت روابطی نداشتند و در باب کابینه و پروگرام آنها توقعی نداشتند بنده خیلی تعجب میکنم بااینکه مااظهار اعتماد به آقای رئیس الوزراء مـی کنیـم خـیالات و نـظریاتشان را تنقید کنیم این بنظر بنده یکچیز غریبی است بااین روابط واعتمادی که اکثریت مجلس بآقای رئیس - الوزراء دارند درخصوص پروگرام هم قبل‌از آنکه درکلیاتش آنقدر مذاکره شود ووقتی هم که رأی گرفته می‌شود که مذاکرات درکلیات کافی‌است حتی یکنفر رأی ندهد این ایراد برمانیست بجهة آنکه ما مخالف هستیم باپروگرام ووظیفه ما تنقید است اما آقایانی که بآقای رئیس الوزراء اظهار اعتماد کرده‌اند اگرچه بنده‌هم اعتماد کرده‌ام و حالا هم میکنم و همچنین ازکابینه‌ای که تشکیل داده‌اند و پروگرامی که نوشته‌اند ولی چون روابطی باهیئت دولت ندارم و یك نظریاتی در پرگرام نکرده و نداشته‌ام باید نظریات خودم را دراینجا عرض کنم مذاکراتی که دراینجاشد راجع بروابط خارجی بود این راکه آقـای شهاب الدوله جواب دادند بنده‌یك اندازه‌ای قانع شدم برای اینکه آن فرمایشی که فرمودند مطلب راموکول کردند بنطق اعلیحضرت همایونی بنابراین مطلب قطع میشود جزئیات را هم وقتی از وزیر سؤال میکنند میتواند بگوید صلاح نمی دانم فعلا جواب‌بدهم وزیر این حق‌را دارد در یك موقعی که‌لازم‌نیست تمام راجواب بدهدمی‌تواند بگوید صلاح‌نیست این‌را نمی‌شود تعقیب کرد که‌چرا تمام جزئیات را روی کاغذ نیاوردید اگر کابینه‌اعتماد اکثریت است ودیگر درباب یك ماده نباید آنقدر تعقیب کرد که شرح جزئیات را چرا حالا نمیگوئی اما دراین پروگرام نظریات خودم این است که این پروگرام دارای دوجمله است یك جمله کلیات است یکی دیـگر همـچنانکـه مذاکره شـد آن مطـالب جـزئی اسـت کـه وظـیفه دولت اسـت یعنی‌طریق‌مشی دولت را نمیرساند مراد از پروگرام بنظر من این است که یك پروگرامی را که وزیر بمجلس میآورد باید مشی دولت را معین کـند که من میشیم دراین مدتی که‌این مقام را اشغال میکنم مشی من این است‌اما مرمت سیم تلگراف و غیره‌این مشی دولت نیست این‌راجع بیك مأمور جزء یك‌دایره از اداره تلگرافخانه است این را در پروگرام‌نباید بنویسند مثلا در تأسیس چهار مدرسه نسوان باید درجزءبودجه بمجلس بیاید این را نباید هیئت‌دولت در پروگرام بنویسد تأسیس چهار مدرسه نسوان‌این مشی دولت نیست‌این‌راباید‌خودآقایان تصدیق کنند که این مشی دولت نیست بعضی چیزهای دیگر هم راجع ببعضی مواد مذاکره شد اما راجع باستقراض داخلی‌و تکثیر عایدات‌در این دو فقره بنده‌مخالفم مخالفتم از چندین نظر است که در موقع مذاکره در مواد عرض خواهم کرد نه درکلیات چون حالا مذاکره درکلیات است داخل در جزئیات نمیشوم همینقدر عرض میکنم بنده این پروگرام را مشی دولتی نمیدانم دولت مشی خودش را در ضمن ٤ و ٥ مـاده بزبان ابهام که مرام باشد معین میکند نه اینکه مرمت سیم تلگراف را در ضمن یك موادی که مشی‌خودش را معین میکند بنویسد بایدبنویسد که خیال من در آتیه برای انتظامـات داخله‌اینست برای‌اصلاحات‌مالیه و اصلاح بودجه و غیره این‌است اینها در پروگرام بنویسند اگر باستثنای چندمواد مواد دیگری‌در این پروگرام نبود آنقدر مذاکره نمیشد و در خصوص آن مواد هم عرایضی که دارم بعد عرض خواهم کرد .

وزیرپست‌وتلگراف-بنده‌افسوس میخورم که باز آقایان توجه بعرایض اولیه من نکردند عرض کردم که این‌مسئله هنوزمبهم‌است ومحرز نیست آقای حاج‌شیخ‌اسدالله‌می‌فرمایند که‌مقصود از پروگرام مشی دولت است خوب‌است مشی‌رابرای بنده‌توضیح بکنند که‌چه چیزاست من گمان‌نمیکنم آنهائیکه‌اطلاع دارند ازممالك خارجه‌این‌مسئله‌را ندانند اگرمقصود از مشی‌پارتی باشد آن‌قبلا معلوم است زیرا کـاگر پارتی اکثریت وزرائی‌انتخاب‌بکنند یافرقه احرارند یا از فرقه محافظبون هستند یا از تند روها هستند یا ازکندروهـا هستند بهر اصطلاح هرچه هستند قبلا معلوم است مشی‌پلتیکی اساسی آنها چه‌چیزاست موادیکه روی پروگـرام مینویسند و درج میکنند مقصود این است که ما اینطور رفتار خواهیم کرد آنچه بنده‌بنظر دارم‌این‌است‌شاید هم‌بخطا رفته‌باشم خوب است مجلس از این باب قانونی وضع کندکه معلوم شود مقصود ازپروگرام دولت‌چه چیزاست‌آن چیزی که من اطلاع‌دارم اصلاحاتی است که دولت در آن‌دوره تقنینیه درنظر دارد ولوایح آنرا میخواهد بمجلس پیشنهاد کند آن وقت آقایان تنقید میکنند کـچرا اسم سیم‌را برده‌اند چون مرمت سیم قهرآبر بودجه ومخارج دولت میـافزاید چون‌هر چیزی اصل کبرائی‌دارد باید به بینیم‌اگر بخواهیم سیم‌راهم در یك اصلی بیاوریم چه خواهد بود مثلا در پروگرام بـاید بنویسند ازدیاد روابط ،ازدیاد روابط آیا در مملکت مشی در مطالب‌اساسی‌هست یانیست آن‌وقت ازدیاد روابط با چه خواهد بود آیا باراه‌آهن‌یا با سیم تلگراف در مملکت که‌راه‌آهن نیست البته‌باسیم روابط را زیاد خواهیم کرد آن‌وقت چون‌دربودجه داخل‌میشود‌بایداز‌نظرمجلس بگذرد‌بازهم‌متذکرمیشوم که‌اینمسئله‌لایحه‌علیحده لازم ندارد در ضمن بودجه معلوم خواهد شد که دو رشته سیم است که از برای ازدیاد روابط وتسهیل کار کشیده‌شده همین‌جزئیاتی را که ملاحظه میفرمائید تمام لابد در تحت یك‌اصلی است منتهی بنظر بعضی از آقایان اگر جزئی‌میآید آنوقتی که داخل در جزئیات شدیم توضیح خواهم داد و اینکه اشاره شد قبلا بین دولت و اکثریت مذاکره شود هیئت دولت هم این نظر را داشت که همین کار را بکند لیکن همه میدانید که بحران‌چقدر طول کشید و از اطراف فشـار های سخت بآقای رئیس‌الوزراء میآوردند که هیئت وزراء را تشکیل فرمایند وبمجلس معرفی کنند پس از اینکه بمجلس معرفی شدند بواسطه کمی وقت ممکن نشد که از آقایان نمایندگان دعوتی بشود دراین باب‌مذاکره بشود این است که قبلا نظریات آقایان کسب نشده است حالا و من‌بعد باآقایان مذاکره خواهد شد و نظریات معلوم میشود و انشاءالله بالاخره همه متقاعد خواهند شد که نظریات دولت صحیح بوده است مخصوصاً راجع بهمان دو ماده‌ای که آقایان مخالف هستند البته‌وقتی که داخل‌آن دوماده شدیم امیدوارم که هیـئت دولت توضیحـاتی بدهنـد کـه مجلس متقاعد شود .

نظام السلطان — خیلی متأسفم از این بیاناتی که‌آقای حاج‌شیخ‌اسدالله فرمودند یکمقداری اول از اکثریت مجلس تنقید کردند و بعد یك مقداری تصدیق اکثریت را کردند و یك مقداری هم بوزراء ایراد کردند معلوم نبود کدام یك مکنون خاطرشان بود شاهزاده شهاب‌الدوله فرمودند شاید دولت بعضی مسائل درنظر داشته باشد که اظهارش مقتضی نباشد ولی از این حرفها بکرات وزراء در دوره های قبل گفته‌اند برای اینکه مجلس شورای

ملی را نسبت بعملیات خودشان قانع کنند اگر چه اثبات شیئی‌نفی‌ما اداعرا نمیکند غرض‌بنده این‌نیست که تنقید در اساس پروگرام آقایان وزراء و افکار عالیه‌شان کرده باشم فقط عرض‌میکنم در این‌مدت آنچه لفظ مسئولیت گفته شد هیچ اثری بآن مترتب نبود تقریباً هفت سال است که از دوره مشروطیت میگذرد وبا این مجلس سه مجلس از دوره تقنینیه گذشته است‌چندین کابینه عوض شده‌اند وهیچ معلوم نیست آنهائی که معزول شده‌اند بچه جرم بوده آنهـائی که دو مرتبـه بجـای آنهـا آمـده اند بـچه خـدمـت بـوده امـروز نقـطـه نـظـر من این است که مملکت احتیاجات فوق‌العاده لازم داردکه بایستی این احتیاجات بعمل رفع شود واین عمل نمیشود مگر باتحاد امروز غرض این نیست که اغراض شخصی را مجلس تصویب کند و نه وزراء میتوانند خدای نخواسته عملیاتی‌بر ضرر مصالح‌ملت بکنند امیدواریم‌انشاءالله‌آنچه‌را در پروگرام‌وزرای محترم مرقوم شده است و به مجلس تقدیم کرده‌اند اگر هم یك نقصانی در اصولش هست باز هم با مشورت و مقتضیات وقتی تکمیل بکنند تا یك اندازه‌ای‌هم دقت‌بکنند که هرساعتی که ازعمر امروزه مملکت‌میگذرد دیگر بدست‌نخواهد آمد فوق‌العاده مغتنم است با این بدبختی‌ها که فراهم شده است و بااین سوانحی که‌درمملکت می‌بینیم زمستان هم گذشت اول بهار خواهد شد خدای نخواسته اگر یك‌صورت غیر مثبتی در مملکت پیش بیاید و وزراء در صدد پیش بینی نباشند وجلوگیری نکنند یك بدبختیهای ناگواری برای ما پیش میآید نه اینکه این مسئله‌را هم عقلا وزیرکان بدانند بلکه هرطبقه احتیاجات مملکت را میدانند دیگر امروز باید مسئولیت در دایره عملیات باشد وصورت زندگانی هیئت دولت‌در تحت بیم و امید باشد و ضمناً هم بطوریکه یکی‌از نمایندگان گفتند‌بایددرهرقانون که‌ازمجلس‌میخواهندو مجلس‌تصویب‌میکند‌برطبقش‌قانون‌مجازاتی‌هم‌باشد که اقلا آن‌قانون مجازات ازمفاسد اعمال‌بعضی‌جلوگیری نماید در اینجا تنها نظر بنده بچیزی که هست این است که خدمت آقای وزیر امورخارجه عرض کنم که در اجزای وزارت امورخارجه یك چند نفری‌هستند که همه آنها را میشناسند .

رئیس - از موضوع خارج است

نظام‌السلطان -- چون عرضم‌مفهوم‌وقصدم معلوم شد چون میفرمائید از موضوع خارج است دیگر عرضی ندارم ۰

سردار معظم — نظرمخالفت‌بنده‌باپروگرام دولت حاضره از این نقطه نظرنیست که بگویم‌بعضی از مـواد کـلـیـه قـابـل پـروگـرام نـبـود درج شده است بلکه تقریباً تمام مواد این پروگرام را قابل درج میدانم و پس از اینکه این عرض‌خود را کرده‌ام آقای وزیر پست و تلگراف تصدیق خواهند فرمود که‌از روی بصیرت‌بوده است‌مخالفت بنده با پروگرام از نقطه نظر مجمل بودن آن‌است که آن مواد بطور کلی است البته‌خاطرنمایندگان محترم مسبوق است که مجلس در یك موقع فوق‌العاده با یك مسئولیت های فوق‌العاده شروع بپیمودن سوم مرحله یعنی مشروطیت سوم ایـران کرده است بنده میل دارم که در این زمینه یك قدری‌نظرخودرامتوجه گذشته کنیم‌وخاطرنمایندگان را که مسبوق هستندبرای تذکار از گذشته‌یادآوری میکنم بالاخره بهر ترتیبی که بوده مجلس سوم منعقد شد و پس از انتظار ملت و تشکیل اولین هیئت‌دولت‌دوره تقنینیه‌سوم‌ایران موفقیت‌حاصل شد و بر حسب انتظارملت و نمایندگان ملت امروز مـا خوشبختانه داخل در بحث پروگرام دولت شده ایم ولی باید عرض کنم بر خلاف انتظاری که میرفت در صورتی که وقت کافی برای مداقه در آن بوده است بطوری که مقصود نمایندگان بود دقت نشده است وباجزئیاتی که‌لازم است در هرپروگرامی کلی معلوم شود نوشته نشده است وطبعاً تصدیق‌خواهند فرمود که تجربه‌های گذشته‌و سنجیدن‌پروگرامهای دوره اول و دوم مجلس و بعد عمـل نشدن بآن پروگرامها انسان را باید یك‌قدری درخوش‌باوری و امیدواری بکلیات مأیوس کند البته هر کسی که طالب سعادت آتیه مملکت خودش است نمی تواند خودش را بمعرفی یك هیئت هائی و یا بتصدیق‌یك پروگرامهای کلی قانع کند و بعد خودش را مشغول کارهای غیر مهمی بکند مخصوصاً مسئله پروگرام در ایران اهمیتش زیادتر از جاهای دیگر است زیرا که در سایر جاها مسائل قبلا نقادی‌شده و حل شده است و بواسطه افـکار فرق سیـاسی مختلفه تصفیه شده است در خارجه هر دولتی که تشکیل می شود قبلا معلوم است که تکیه آن دولت بکدام فرقه است و تمایلات سیاسی آن دولت چه چیزاست‌باینجهة‌وقتیکه‌بعضی‌چیزهارابطور اشاره در پروگرام‌ذکرمیکنندمعلوم‌است‌مقصوداز‌اصولیکه‌اجرای آنرادرنظردارندچیست‌ولی در ایران هنوز اینطور نیست وباید همه‌مااین مسئله راتصدیق کنیم‌وبالاخره هیئت مجلس مجبوراست درموقع رأی‌دادن‌پروگرام خیلی دقیق بشود و حتی‌الامکان سعی کند که آن رؤس مسائلی که اهمیت دارد هریك بخوبی تصریح شده باشد باید فهمیدپروگرام‌چه‌چیز است؟پروگرام فهرست عملیات و تشکیلات دولت است در مقـابل نمایندگان ملت طبعاًاگرمجلس دقت نکند وتوضیح نخواهد ورؤس مسائل راحل نکند و به پروگرام وزراء رأی بدهد درمقابل ملت ذمه‌دار میشود پس بنابراین بهیچ‌وجه من‌الوجوه درایران مخصوصاًهیچ یك از نمایندگان نمی‌توانند بواسطه اعتمادباشخاص بدون دقت و بدون شکافتن مواد پیروگرام رأی بدهندپس بالاخره‌چنانچه عرض کردم خوبست‌مجلس شورایملی دونکته رادر نظر بگیرد و دو مسئله راجداً بخواهد ۰ اولا ازدولت بخواهد که از این پروگرام که بطور کلی نوشته شده است صرفنظر کند وبعد یك پروگرام مفصل تری که‌رؤس‌مسائل آن معلوم باشد تقدیم مجلس کند وپس از اینکه موفق باین قدم اول شد مراقب اجرای مواد آن پروگرام باشد اگر حقیقة کابینه حاضره پـس از تقدیم آن پروگرامی که‌بنده عرض میکنم مشغول اجرای آن پروگرام بشود اگر حقیقة ترك زندگانی روزانه که در مملکت ما معمول است بکند و اگر حقیقتاً عملیات دولت منحصر بپرداختن عمروگذاشتن زید وعزل ونصب تقی‌ونقی نباشد و با یك نظر دوربین و دقیقی و با فکری جدی متوجه بحال مملکت شـود و از بدبختیهای مملکت ایران متأثر شود و با یك‌تصمیمی داخل .اصلاحات مملکت شود و احتیاجات حقیقی مملکت را کشف و پس از کشف احتیاجات در صدد علاج و اصلاح برآید البته در کمال خوبی امورات مملکت اصلاح میشود اما مجلس نباید باین پروگرام اکتفا کند چرابجهة اینکه این فضامکرر را از این موادوپروگرام هـا شنیده اگر بآن مدنظری که نمایندگان‌بآن پروگرام ها نگاه میکردند عمل میشد یك حالت مشمشی برای مملکت خودشان میدیدند البته یك‌همچه هیئت‌دلتی را مجلس باید تمجید وتقدیس کند اگر این رئیس الوزراء معظم ما که با دقت کامل و بدون تحمل هیچ نوع فشاری با اختیاراتی که داشتند از یك اشخاص ممتحن و مجربی که هر یك یادگار های عزیز اعصار قدیم هستند وهریك‌دردوره های مختلفه زمامدار امور جمهور بوده اند معرفی کرده‌اند این رئیس‌الوزرای معظم ما و این وزراء مثلا عوض‌مواد کلی که درباب مالیه‌درپروگرام مرقوم‌فرموده اند عملا و حقیقتاً هرج و مـرج اداره مـالیه را مرتفـع میکردند و آن دستهائی را که از بیت‌المال ایرانی بذل و بخشش ها میکنندکه بنای آن بذل‌وبخششها خوش آمد مصاحب فلان فرنگی است این دستهارا کوتاه میکردند و اگر حقیقة جلو مستخدمین ما را که حقیقة در واقع رعیت ما هستند میگرفتند اگر عایدات گذشته و آتیه مملکت را در تحت یك‌قانونی میآوردند از حکومت کیف مایشائی جلوگیری میکردند و مخارج بیخودی را رفع میکردند واگر پولهائی راکه بزحمات و بواسطه کد یمین و عرق جبین رعایای ایرانی حاصل میشود در مقابل بدهی فلان ورشکسته داده نمیشد و بهمچنین اگر از این قبیل وقایعی که درگذشته واقع شد جلوگیری میکردند و ترمیم مینمودند اگر منابع‌عایدات‌مملکت راحقیقة صرف قوای واقعی تأمینی مملکت‌میکردند و نمیگذاشتند ژاندارمری مابحال امروزه بیفتداگر قوای چریکی را که مثلا هیچ ربطی بقوای منظمه قرن‌بیستم ندارد برقوای منظمه ترجیح نمیدادنداگر در تأسیس فشون فقط باصطلاحات کاغذی و حقیقه به تأسیس کاغذی اکتفا نمیکردند و اگر تشکیل اردوی پنجهزار نفری را عبارت از رعایای فلان ده و فلان قریه تصور نمیکردند و یا آنکه تشکیل فشون را بدست اشخاص کافی میسپردند ۰۰۰

رئیس -- ایـن مذاکرات خـارج از مـوضـوع است و راجـع به استیضـاح است

سردار معظم - گمان میکنم از موضوع خارج‌نباشد زیرا استیضاح وقتی است که از هیئت دولت مؤاخذه کنندکه چرا فلان‌ترتیب شد بنده‌اینجا عرض میکنم اگرفلان کاررا بکنند

رئیس - بعقیده بنده راجع باستیضاح بطور قضیهٔ شرطیه می فرمائیدکه تالی آن هنوز نیامده حالا مجلس این مسئله را خارج ازموضوع نمیداند وتصویب مینمایداینطور مذاکره شود؟(بعضی گفتند در موضوع است)

سردار معظم — تصور می کنم‌ازموضوع خارج نیست اجازه نمی‌فرمائید عرض نمیکنم

حاج سید اسدالله قزوینی - اگر چه ما درمذاکرات مجلس تازه کاریم واولش است و از این ترتیبات دورهستیم لاکن چاره نداریم از اینکه عقاید خودمان را اظهار کنیم والا آمدن درمجلس وساکت نشستن معنی ندارد وباید یك نظرغیرصمیمی در کار باشد والا اگر مقصد صمیمی باشد ساکت نشستن فایده‌ای ندارد این آرزوی ما که همیشه آرزو داشتیم مجلس منعقد شود یقیناً آرزوی ما از مجلس صورت نبود معنی بوده این معنی را ازهر کس بپرسیم میگوید اصلاحات مملکت در وقت صحبت کردن الفاظ مشعشی که همیشه درزبانها گفته میشود مقصود از آنها گیر مانیامده منکه تا امروز صحبت نکرده‌ام مطالبی که قابل سخن باشد نبود والان آن حرارتی که من دارم همه میدانند که من از همه چیز گذشته‌ام اشتیاق جریان قانون در مملکت اینها نیست اشخاصی که اطلاع دارند می دانند که از برای جریان قانون اسلامی یعنی برای اینکه از روی احکام اسلام قانون جاری شود یعنی برای اینکه حربه قانونی در مقابل خارجی داشته باشیم از همه چیز گذشته ام و این چیز ها مرا قانع نمیکند و امروز با کمال تصریح از این هیئت وزراء استدعامی نمایم که ما را بیکار نگذارند ما وا منتظر نگذارند ما را بایسن حال اسف و پریشانی که داریم باقی نگذارند مطالبی که مرقوم فرموده‌اند اعم از اینکه جزء پروگرام باشد یا نباشد این مطالب جزء اصلاحات مملکت هست بعضی از اینها یقیناً راجع باصلاحات مملکت است وبرای این مطالبی که مقرر فرمودند که بعد در موادش مذاکره میشود یك تقید و قیدی در آنجا بایدزیاد کنند و معین کنند که آن اصلاحات مملکت را که میخواهند بکنند وقت او چقدر است که حکایت دوره های سابق که من نبودم نباشد که نشد و نشد همینطور وقت بگذرد اینستکه از زبان همه استدعا میکنم قیدی معین کنند آن ماده ای که باید مقدم باشد و آن ماده که مؤخر باید باشد معین فرمایند زمانش کی خواهد بود لاکن با این قید چون اعتماد باقوالشان هم داریم امیدواریم عمل کنند .

رئیس - مذاکراتی که میشود اغلب ازموضوع خارج است مطالبی هم که باید گفته شود گفته شده است و اینکه من عرض کردم مذاکرات کافی است برای این بود که از موضوع خارج نشویم با وجود این ترتیبات آقایان مذاکرات را در کلیات کافی می دانند ؟ (جمعی گفتند کافی است)

رئیس - رأی میگیریم آقایانی مذاکرات را در کلیات کافی میدانند قیام نمایند (اغلب قیام نمودند)

رئیس - مذاکرات را آقایان کافی میدانند رأی میگیریم که داخل در مواد بشویم یا نه آقایانی تصویب میکنند که داخل در مواد شویم قیام فرمایند (اغلب قیام نموده ماده اول بمضمون ذیل قرائت شد)

ماده اول - تقدیم لوایح قانونی راجع بمجلس سنا و شورای مملکتی .

سردارمعظم - آیا ممکن است دولت در این ماده توضیح بدهد که ترتیب سنا چه خواهدبود و چه نوع تشکیل میشود و مراد از سنائی که دولت در نظر دارد چه خواهد بود و اساس تشکیلات آن چه قسم است .

وزیرپست وتلگراف - این سئوال آقای سردار را قانون اساسی جواب میدهد اساس سنا را درقانون اساسی شرح داده مواد جزء آنهم باید از نظر مجلس بگذرد فقط اگر امروز رأی داده میشود در اساس آن رأی میدهند بعد قانون آن در این دوره تقنینیه بمجلس میآید تمام مواد آن رامجلس شورای محلی رای میدهد آنوقت تمام مسائل معلوم خواهد شد .

سردار معظم - بنده متوجه بودم که قانون اساسی تشکیل سنا را پیش بینی کرده و عده اعضاء آنرا هم معین کرده لیکن مقصود از عرض بنده این بود که هیئت دولت نظرشان در عده اعضاء سنا چه خواهد بود این یکی از رؤس مسائل است که آیا انتخابات سنا بچه ترتیب خواهد بود آیا بانتخاب عمومی نزدیك است یا نه

وزیر پست وتلگراف - بلی آنچه رانظر دولت است خیلی نزدیك بانتخابات عمومی است چنانچه عرض کردم این جزئیاتی است که فقط وقتی که لایحه آن بمجلس میآید معین میشود

رئیس - آقای مؤیدالاسلام پیشنهاد کرده‌اند که این ماده تجزیه شود پیشنهاد ایشان قرائت می شود .

(پیشنهاد بمضمون ذیل قرائت شد)

بنده تقاضا و پیشنهاد میکنم که ماده اول پروگرام رادردو ماده مرقوم فرمائید چرا که بعضی نمایندگان بشورای مملکتی رأی و عقیده دارند و بسنا رأی ندارند لذا نمیتوانند در یك ماده رأی بدهند (مؤیدالاسلام)

رئیس - حق این تقاضا را دارند ابتدا رأی میگیریم بتقدیم لوایح قانونی راجع بمجلس سنا آقایانیکه در این ماده اول رأی دارند قیام نمایند (عده قیام نمودند)

رئیس - از ۶۴ نفر نمایندگان حاضر با کثریت ۳۳ نفر تصویب شد .

رأی میگیریم بتقدیم لوایح راجع بشورای مملکتی آقایانی که تصویب میکنند قیام نمایند (اغلب قیام نمودند وتصویب شد)

رئیس - ماده دوم که حالیه ماده سوم است قرائت میشود .

(بمضمون ذیل قرائت شد)

نسخ قانون (۲۳) جوزا وپیشنهاد قانون تشکیلات اساسی وزارت مالیه .

رئیس — کسی در این باب مخالف نیست (اظهاری نشد) آقایانی که ماده سوم را تصویب می کنند قیام فرمایند (اغلب قیام نموده) ماده مزبور تصویب (ماده چهارم بمضمون ذیل قرائت شد)

ماده چهار - تعدیل بودجه وگذرانیدن آن از مجلس شورای ملی .

محمدهاشم میرزا — آیا ممکنست توضیح داده شود که تعدیل بودجه چیست از تکثیر عایدات است یا از کسر مخارج وآیا تقدیم بودجه آتیه شامل هردو خواهدبود که تقلیل مخارج وهم تکثیر عایدات یا خیر .

وزیر پست و تلگراف - البته قهراً شامل هردو خواهدشد .

وزیرمالیه - ولی باید توضیحاً عرض کنم که عجالتاً مقصود از تعدیل بودجه اینست که جمع را که معین است البته باید جمع بکنند و بعد تقدیم مجلس بکنند و مخارج راهم کسر کنند آنقدری که ممکن و مقدور هست تا بعد از آنکه این تعدیل بعمل بیاید یعنی مطابق قانون تکثیر عایدات تصویب شود یعنی تفاضل آنرا مجلس رأی بدهد والبته غرض از تعدیل بودجه فعلا تقلیل نمودن مخارج است .

حاج عزالممالك - بنده با این نظر آقای وزیر مالیه موافقم ومیخواهم پیشنهاد اصلاح عبارتی بکنم که بانظر تقلیل در مخارج این پیشنهاد اگر تصویب شود مقصود ایشانرا معلوم میکند .

وزیرمالیه - بلی گمان میکنم عبارت تعدیل بودجه همین مقصود را برساند یعنی میزان کردن دخل مطابق خرج یعنی معادله کردن خرج بامیزان دخل دراینصورت حاجتی باین عبارت شاید نباشد .

حاج عزالممالك - آقای وزیر مالیه اظهار فرمودند که اگر عایدات کافی نباشد لایحه تکثیر عایدات بمجلس پیشنهاد خواهد شد بنده میخواهم عرض کنم وقتی مامیتوانیم این ماده را قبول کنیم که نظر در تقلیل مخارج شده باشد اگر محتاج شدیم آنوقت درآن رأی میدهیم درصورتی که در این ماده نظر وزارت مالیه در تقلیل مخارج خواهد بود ضرر ندارد این عبارت اضافه شود اگر مافقط بلفظ تعدیل بودجه قناعت کنیم ممکن است که تکثیر عایدات دراینجا قبول شود بدون اینکه نظر درتقلیل مخارج شود همانطور که وزیر مالیه فرمودند که اول مخارج تقلیل می شود شاید محتاج بتکثیر عایدات نشویم ضرر ندارد که این کلمه در ماده نوشته شود .

وزیرپست وتلگراف - قبل ازوقت نمیشود از این مسئله اطمینان پیدا کرد که بتوان بتقلیل مخارج بودجه را تعدیل نمود چون این اطمینان را نمیتوان داشت البته این مطلب اگر امکان پیدا کند که بتقلیل مخارج بودجه تعدیل شود فبها والالوایحی را که راجع بتکثیر عایدات است تقدیم میشود .

رئیس - رأی میگیریم درماده سوم که چهارم میشود آقایانی که تصویب میکنند قیام کنند (اغلب قیام نمودند وتصویب شد)

رئیس - بقدر ده دقیقه تنفس لازم است بعد درسایر مواد مذاکره شود .

مدرس - خوب است جلسه را ختم بفرمائید چون ناخوش خیلی داریم افکار هم بهتر حاضر میشود درجلسه آتیه مذاکره میشود .

رئیس - تقاضامیکنید جلسه ختم شود مخالفی دراین باب نیست (گفته شد خیر)

رئیس - پس جلسه را ختم میکنیم جلسه آتیه برای روز پنجشنبه سه ساعت بغروب مانده اگرچه گویا آقای رئیس الوزراء نتوانند روز پنجشنبه تشریف بیاورند .

وزیرمالیه - بلی روز پنجشنبه آقای رئیس الوزراء نمیتوانند تشریف بیاورند خوب است جلسه روز شنبه مقرر فرمایند که آقای رئیس الوزراء هم تشریف بیاورند .

رئیس - پس جلسه آتیه روزشنبه خواهدبود (مجلس تقریباً یکساعت از شب گذشته ختم شد) .

جلسه ۱۵

صورت مشروح مجلس روز شنبه ۱۹ شهر ربیع الثانیه ۱۳۳۳

مجلس دو ساعت و نیم قبل از غروب در تحت ریاست آقای مؤتمن الملك تشکیل وصورتمجلس روز سه شنبه (۱۵) قرائت گردید

رئیس - آقای سردارمعظم راجع بصورتمجلس فرمایشی دارید؟

سردار معظم - بله درموقعی که مذاکره در تشکیل سنا میشد بنده از شاهزاده وزیر پست و تلگراف پرسیدم که آیا نظر دولت موافق بااین است که انتخابات سنا نزدیك بانتخابات عمومی ملی میشود؟ گفتند بلی

رئیس - اصلاح میشود آقای محمدهاشم میرزا اظهاری دارید

محمد هاشم میرزا - خیر عرض بنده هم همین بود

رئیس - در صورت مجلس دیگر ملاحظه هست؟ (اظهاری نشد) ملاحظاتی نیست ؟ صورت مجلس تصویب شد دستور امروز رسیدگی به بقیه پروگرام هیئت وزرای عظام است ولی قبل از اینکه شروع بدستور کنیم بعضی مطالب جزئی است که چون هنوز آقایان وزراء تشریف نیاورده‌اند خوب است مقدم بداریم یکی راجع بکمیسیون عرایض درباب مرخصی آقای ارباب کیخسرو دیگر در باب اقدام دوماهه کمیسیون عرایض و دیگر در باب تجدید شعبات خاطر آقایان مسبوق است که آقای ارباب کیخسرو حالشان خوب نبوده اجازه مرخصی خواستند دوهفته بروند شمیرانات چون دیدیم اگر معطل بشویم تا مجلس تشکیل بشود بطول میانجامد بنده موافق نظامنامه اجازه داده‌ام وتقاضای ایشان را رجوع کردم به کمیسیون عرایض کمیسیون هم تصویب کرده این بود که بموجب نظامنامه بعرض آقایان رسیده یکفقره دیگر راپورت کمیسیون عرایض است راجع باقداماتی که در ظرف این دوماه نموده و کارهائی که بآنکمیسیون رجوع شده قرائت میشود .

(راپورت بمضمون ذیل قرائت شد)

در تاریخ هشتم ربیع الاول ۱۳۳۳ کمیسیون عرایض و مرخصی منعقد و تا روز شنبه نوزدهم شهر ربیع الثانیه جلسات کمیسیون مطابق تعیین رؤسای کمیسیونها مرتباً تشکیل تا این تاریخ بیست و دو جلسه انعقاد یافته عرایضی که در این مدت با کمال دقت در کمیسیون قرائت و رسیدگی شده بالغ بر (۲۷۶) فقره و خلاصه هریك دردفتر مخصوص ثبت شده است وارجاع هریك مطابق نظریات اعضای کمیسیون ازقرار ذیل است :

وزارت داخله (۱۰۰) طغرا
« خارجه (۸) «
« مالیه (۷۱) «
« عدلیه (۳۲) «
« جنك (۱۰) «
« معارف واوقاف (۶) «
وزارت پست وتلگراف (۱) طغری
ریاست وزراء (۴) «
شعبه دوم (۱) «
کمیسیون قوانین مالیه (۱) «
نظر نمایندگان محترم (۲) «

ضبطی که قابل رجوع نبوده است (۳۹) طغرا در این وقت شروع به تجدید شعب ششگانه شده و آقایان مفصله ذیل بحکم قرعه معین شدند

شعبه اول — آقای ملك الشعراء . آقای مشیر الدوله . آقای میرزا محمدعلیخان . آقای مرآت السلطان . آقای مبصرالملك . آقاشیخ محمدجواد آقای حاج شیخ محمدحسین یزدی . آقای اعزازالسلطنه . آقای آقاشیخ اسدالله . آقا نجفقلی میرزا . آقای مشارالسلطنه . آقای خان باباخان

شعبه دوم — آقای حاج امام جمعه . آقای معتصم السلطنه . آقای عمادالسلطنه . آقای حاج آقا حسن شریعتمدار . آقای حاج سید اسدالله قزوینی آقای سید اسدالله چهار سوقی — آقای حاج میرزا شمس الدین — آقای سلیمان میرزا . آقای حاج میرزا حسین خان نائینی . آقای سلطان العلماء . آقای میرزا موسی خان . آقای میرزا سلیمان خان

شعبه سوم — آقای حاج میرزا علیرضا . آقای حاج شیخ فضلعلی آقا . آقای حاج سید رضای فیروز آبادی . آقای حاج شیخ اسمعیل . آقای طباطبائی . آقای ارباب کیخسرو . آقای منتصرالسلطان . آقای آقاشیخ یحیی . آقای موبدالاسلام . آقای حاج میرزا حسین کرائسهالی . آقای آقاسیدامان الله — آقای میرزا محمد نجات . آقای حاج عزالممالك .

شعبه چهارم . آقای سهم الملك . آقای حاج امیر نظام . آقا شیخ محمد نجی . آقای محمد حسین خونساری . آقای معدل الدوله . آقای امیر موید . آقای فرج الله خان سردار معظم . آقای دکتر لقمان . آقای صدرالملك آقای عدل الملك . آقای سردار معتمد .

شعبه پنجم — آقای حاج میرزا اسدالله خان آقای محمد هاشم میرزا . آقای آقا شیخ محمدحسین استرابادی . آقای آقامیرزا طاهر . آقای سردارمنصور آقای آقاشیخ محمد حسن گروسی . آقای آقاسید فاضل . آقای عبدالحسین خان سردار معظم . آقای ذکاءالملك . آقای ناصرالاسلام . آقای دکتر حسینقلی خان . آقای میرزا قاسمخان تبریزی

شعبه ششم . آقای مؤتمن الملك . آقای وقارالسلطنه آقای شریف العلماء . آقای دکتر اسمعیل خان . آقای حاج اعتبارالسلطنه . آقای آصف الممالك . آقای آقا سید حسن مدرس . آقای حاج معین التجار آقای نظام السلطان . آقای شیخ الملك . آقای آقاشیخ حبیب الله

رئیس - مابقی هرچه میماند ازشعبه اول تا شعبه ششم تقسیم میشود .

سلیمان میرزا - یکنفر بیشتر نمیماند وآنهم آقاسید حسین کزازی است .

رئیس - گویا یکنفر کسر باشد درهر صورت این ترتیب مضبوط میماند بعد رسیدگی میشود اگر هم اسم یکنفر افتاده باشد بعد اصلاح میشود درهر صورت ترتیب این شعبات برای کار های آتیه است ولی آن کار هائیکه در تحت اقدام است از قبیل راپورت هائی که در شعبات مانده است بهمان ترتیب سابق باید منعقد شوند وکار های خودشان را تمام کنند ولی برای وکلائی که بعد میرسند اعتبارنامه هاشان بشعبهای جدید خواهد رفت .

آقای آقاسید فاضل - در باب کمیسیون تقریح محاسبه خزانه‌داری که آقای سلیمان میرزا آن روز پیشنهاد کردند در جلسه بعد عرض کردم که رأی گرفته نشده و تصویب نشده مقرر شد ترتیب آنرا مجلس معین کنند بعد در جلسه سابق دیدم بنای رأی دادن است بنده گمان میکنم که باز باید مجلس مذاکره در آن باب بکند و تصویب یا رد نماید .

رئیس - بنده مطلب را درست تصریح میکنم چند دفعه آقای آقا سید فاضل در این باب با بنده مذاکره کردند و مقصودشان اینست روزی که در باب کمیسیون محاسبات خزانه‌داری مذاکره شد رأی گرفته نشد بنده آن روز پرسیدم که مخالفی هست یا نیست چون مخالفتی نشد این بود که آن نظر موافقت را بنده تصویب فرض کردم آقای آقاسید فاضل عقیده‌شان اینست که باید رأی گرفته شود و حالا آقایان دراین باب بایستی مذاکراتی بفرمایند و رأی بدهند .

آقای آقاشیخ محمد حسن گروسی بنده در جواب ایشان عرض بکنم که آنچه ملاك تصدیق است اینست که مخالفت نشود و در بعضی مطالب رأی بقیام و قعود گرفته میشود ولی آن روز یك اجازه بود و براحدی پوشیده نبود که همگی حاضر بودند بنا بر این تصویب حاصل شده است و این مطلب سابقه دارد بخصوص در پاره از انتخابات آنچه که روح اساسی و شرائط بوده مقدم داشته شده است از شهود و بعضی شرائط ظاهریه که مقرر بوده .

مدرس — بنده هم باآنچه آقای آقا سید فاضل گفته‌اند موافقم چون این مسئله سابقاً مذاکره نشده و ذهن‌ها حاضر نبوده شخص بنده که ساکت بودم از حال خودم عرض میکنم از باب این بوده که تأمل در این باب دارم نه از باب رضایت و گمان میکنم که از مسئله چون ذهن‌ها مستحضر نبوده بعضی از آقایان حالشان همین است عقیده بنده اینست که اگر قدری بماند و در این مسئله فکری بشود بهتر است لهذا اگر مذاکره شود وبعداز تأمل رأی گرفته شود اتقن واوضح خواهد بود .

سلیمان میرزا — این مسئله که آقای آقا سید فاضل فرمودند یك مسئله ایست که جدیداً مگر مجلس بخواهد برای آن تکلیفی معین کند و الا سابقاً هم همینطور بوده و عمل مجلس برهمین نحو بوده است که وقتی یك مسئله در آن مخالف نبوده تصویب شده است واختصاص بیك مسائل معینی نداشته و بهترین دلیل همین که الان رأی در صورتمجلس گرفته نشد پنجدقیقه بیشتر نیست درهمین جا مذاکره شد آقای رئیس فرمودند که مخالفی نیست مجلس اظهار مخالفت نکرد فرمودند صورتمجلس تصویب شد پس در اینصورت باید از برای صورت مجلس هم رأی گرفته شود بملاحظه اینکه اشخاصی که اظهار مخالفت نکرده اند شاید امتناع کرده‌اند این سابقه خواهد شد برای مجلس و تعجب میکنم زیرا این فرمایشی که میفرمایند همان روز که بنده این پیشنهاد را کردم پیشنهاد دیگری هم شد که یك هیئتی معین